*Arkadiusz Michał Kowalski**

Europejskie inicjatywy na rzecz zwiększania innowacyjności i konkurencyjności gospodarki przez internacjonalizację klastrów

1. Wprowadzenie

Przedmiotem artykułu jest koncepcja klastrów uważanych za istotny czynnik innowacyjności i konkurencyjności przedsiębiorstw, w związku z czym mogą pełnić funkcję biegunów wzrostu dla całej gospodarki. Klastering to niezwykle dynamicznie rozwijająca się dziedzina wiedzy i praktyki. Obecnie mówi się o klastrowym podejściu do gospodarki lub polityce rozwoju opartej na klastrach (*cluster-based development policy*), co znajduje odzwierciedlenie w polityce Unii Europejskiej. W dobie globalizacji inicjatywy klastrowe coraz częściej wykraczają poza ramy danej lokalizacji i wchodzą w interakcje z podmiotami usytuowanymi w innych regionach, a nawet krajach. Internacjonalizacja klastrów może przejawiać się działaniami mającymi na celu rozwój sieci współpracy, inwestycji zagranicznych i tworzenia się łańcuchów kooperacyjnych (podwykonawstwa), jak również inicjatywami na rzecz budowania partnerstwa i współpracy między klastrami regionalnymi. Celem artykułu jest przedstawienie procesów internacjonalizacji klastrów oraz działań Unii Europejskiej ukierunkowanych na wspieranie tych procesów, ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowania w nie klastrów z Polski, a także związanych z tym potencjalnych korzyści dla przedsiębiorstw w kontekście zwiększania ich innowacyjności i konkurencyjności oraz stwarzania możliwości ekspansji na nowe rynki. Zacznę od przedstawienia ekonomicznych aspektów klasteringu, a następnie doko-

* Dr **Arkadiusz Michał Kowalski** – adiunkt w Instytucie Gospodarki Światowej w Kolegium Gospodarki Światowej w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie.

nam analizy miejsca klastrów w polityce innowacyjnej Unii Europejskiej oraz wybranych inicjatyw unijnych mających na celu umiędzynarodowienie klastrów europejskich, np. konsorcjów wchodzących w skład Europejskiego Aliansu Klastrów oraz projektu CLOE (Clusters Linked over Europe – Klastry Powiązane w Europie).

2. Koncepcja klasteringu – zagadnienia wstępne

Istotnym czynnikiem decydującym o poziomie innowacyjności gospodarki jest umiejętność współpracy poszczególnych podmiotów gospodarczych. Kooperacja nabiera szczególnego znaczenia w dobie przechodzenia w gospodarkę opartą na wiedzy. Zgodnie z obowiązującym obecnie modelem systemowym innowacji, nowe rozwiązania technologiczne to produkt interakcji między ludźmi, przedsiębiorstwami i ich otoczeniem. Istotnym zjawiskiem we współczesnej gospodarce światowej jest usieciowienie (*networking*) mające na celu ułatwienie wymiany wiedzy i doświadczeń oraz promocji najlepszych praktyk. Przełomowa koncepcja dotycząca organizacji współpracy między przedsiębiorstwami pojawiła się w pracach Michaela Portera, który wprowadził do teorii ekonomii pojęcie klastra, definiując go jako *„geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (np. uniwersytetów, jednostek normalizacyjnych i stowarzyszeń branżowych) w poszczególnych dziedzinach, konkurujących ze sobą, ale również współpracujących”*.[1]

Koncepcja klastrów zdobyła ogromną popularność jako atrakcyjne i efektywne narzędzie podnoszenia konkurencyjności oraz stymulowania innowacyjności gospodarek lokalnych i regionalnych. W ostatnich latach obserwujemy kolejny etap współpracy między podmiotami życia gospodarczego, a mianowicie budowanie międzynarodowych sieci klastrów. To reakcja na postępujące zjawiska globalizacji i integracji gospodarczej oraz związaną z nimi poprawę warunków przepływu zasobów i zwiększenie specjalizacji łańcucha wartości ponad granicami.

[1] M. Porter, *Clusters and the new economics of competition*, „Harvard Business Review” vol. 76 (6)/1998, s. 77–90.

3. Uczestnictwo przedsiębiorstwa w klastrze a umiędzynarodowienie jego działalności gospodarczej

W tradycyjnym ujęciu klastry były traktowane jak ograniczone do danej lokalizacji, zamknięte systemy produkcyjne, zdolne do wchodzenia w interakcje zewnętrzne jedynie na początku i końcu łańcucha produkcyjnego. Obecnie mamy jednak do czynienia z rozszerzeniem działalności klastrów poza wymiar lokalny wynikającym z procesów umiędzynarodowiania gospodarki. Delokalizacja działalności gospodarczej klastra jest związana z:

- współpracą handlową, co ma znaczenie szczególnie dla należących do klastra małych i średnich przedsiębiorstw, które samodzielnie nie są w stanie eksportować wytwarzanych towarów, z uwagi na brak odpowiednich powiązań zagranicznych,
- współpracą w zakresie prac badawczo-rozwojowych, w szczególności w obliczu procesów technoglobalizmu, tj. rosnącego umiędzynarodowiania działalności innowacyjnej,
- współpracę produkcyjną, w przypadku której do partnerów lokalnych dołączają partnerzy z klastrów zagranicznych, dysponujących nowymi technologiami, *know-how*, wiedzą itd.

Tematyka wpływu uczestnictwa przedsiębiorstwa w klastrze na umiędzynarodowienie jego działalności była już przedmiotem różnych badań, koncentrujących się np. na związkach między skłonnością do eksportu a lokalizacją firmy. Większość z nich, m.in. przeprowadzane przez Benjamina Oviatta i Patricię Phillips McDougall,[2] Michaela Portera,[3] Petera Browna i Jima Bella[4] lub Leonor Sopasę,[5] potwierdziło pozytywny związek między funkcjonowaniem danego podmiotu w klastrze a jego internacjonalizacją. Dzięki działaniu w klastrach, wchodzących w interakcje z partnerami zagranicznymi, przedsiębiorstwa mają większą zdolność odnajdowania dróg ekspansji międzynarodowej. Możliwości internacjonalizacji działalności klastra zależą w dużym stopniu od jego cech i wewnętrznej struktury, przede wszystkim od bogactwa organizacyjnego, tj. grupowania różnego

[2] B.M. Oviatt, P.P. McDougall, *Challenges for internationalization process theory: the case of international new ventures*, „Management International Review" vol. 37 (2)/1997, s. 85–99.

[3] M.E. Porter, *The competitive advantage of nations*, London 1998.

[4] P. Brown, J. Bell, *Industrial clusters and small firm internationalization* w: *Multinationals in a New Era: international strategy and management*, eds. J.H. Taggart, M. Berry, M. McDermott, London 2001, s. 10–26.

[5] L. Sopas, *Born exporting in regional clusters: preliminary empirical evidence* w: Multinationals in a New Era: *international strategy and management*, eds. J. Taggart, M. Berry, M. McDermott, London 2001.

rodzaju podmiotów: silnych instytucji badawczo-naukowych, instytucji finansowych, przedsiębiorstw oferujących usługi biznesowe, firm dostawczych, organizacji zrzeszających specjalistów z różnych dziedzin itd. Badania wskazują także, że szanse na skuteczne podejmowanie działalności międzynarodowej mają klastry, wewnątrz których toczy się już intensywna współpraca między poszczególnymi partnerami. Uczestnicy takich inicjatyw mają większe doświadczenie w nawiązywaniu kontaktów i organizacji wspólnych przedsięwzięć z innymi przedsiębiorstwami, co procentuje także w kooperacji na poziomie międzynarodowym. Podobnie pozytywną rolę odgrywają wcześniejsze działania w zakresie budowania współpracy z podmiotami znajdującymi się w danym regionie i państwie, ale niewchodzącymi w skład klastra. Są źródłem niezbędnego doświadczenia w podejmowaniu wspólnych projektów i przedsięwzięć, sygnalizują potencjalnym partnerom zagranicznym posiadanie kontaktów z różnymi instytucjami oraz lepsze zakorzenienie w regionalnym i narodowym systemie innowacji.

4. Klastry jako czynnik zwiększający atrakcyjność inwestycyjną danej lokalizacji dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych

W dobie globalizacji gospodarki i tworzenia się łańcuchów kooperacyjnych (podwykonawstwa) ponad granicami narodowymi klastry mogą wpływać na zwiększenie udziału państwa lub regionu w procesach umiędzynarodowienia produkcji, stanowiąc skuteczny środek przyciągania bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Korzyści z lokalizacji, możliwe do osiągnięcia w trakcie prowadzenia działalności gospodarczej, wynikają ze specyficznych cech owego obszaru. Zdolność skłaniania podmiotów gospodarczych do wyboru danej lokalizacji jest określana mianem atrakcyjności inwestycyjnej. Struktury klastrowe stanowiące czynnik podniesienia atrakcyjności obszaru, na którym są umiejscowione, dla działalności gospodarczej przyczyniają się nie tylko do większego napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, ale przede wszystkim do trwałego związania inwestorów zagranicznych z gospodarką narodową. Klaster, geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych przedsiębiorstw i innych podmiotów w danej branży gospodarczej, automatycznie oferuje najlepsze warunki rozwoju przedsiębiorstwom o konkretnej specjalizacji. Z drugiej jednak strony nagromadzenie podmiotów z tej samej branży funkcjonujących w regionie może być postrzegane jako czynnik powodujący nadmierną rywalizację, a zatem utrudniający prowadzenie działalności gospodarczej.

Klaster jest atrakcyjny dla partnerów zagranicznych, ponieważ zapewnia dostęp do miejsca, w którym przeprowadza się ważne w określonej branży prace badawczo-rozwojowe, gdzie rozwija się specjalistyczna wiedza, a także są nawiązywane kontakty i alianse strategiczne. Wskazuje się, że podstawowym motywem angażowania się korporacji transnarodowych w klastry są nie tyle powiązania w danej branży, ile możliwości uczestnictwa w badaniach, uzyskania cennych informacji oraz inspiracji dla innowacyjności. Potencjalne korzyści z koncentracji podmiotów pełniących rolę liderów technologicznych w danym rodzaju działalności gospodarczej stanowią siłę przyciągającą przedsiębiorstwa zagraniczne i oddziałującą na przestrzenne skupienie aktywności innowacyjnej w określonej lokalizacji. Klastry z różnych państw rywalizują o zainteresowanie wiodących podmiotów gospodarczych w danej branży. Analizując rolę struktury klastrowej pod kątem specyficznych przewag lokalizacyjnych (L – *location specific advantages*) teorii Dunninga, można ją traktować jako swoisty „pakiet aglomeracyjny". Charakteryzuje się on bliskością i koncentracją różnych zalet lokalizacyjnych, takich jak zaawansowane zasoby i zdolności, rozwinięta infrastruktura oraz dynamiczne interakcje biznesowe.[6]

Atrakcyjność klastrów dla zagranicznych inwestorów zwiększają zatem:[7]

- korzyści wynikające z powiązań między dostawcami i odbiorcami oraz z istnienia wyspecjalizowanego kapitału ludzkiego,
- technologiczne korzyści aglomeracji, dotyczące procesów rozprzestrzeniania się wiedzy (*knowledge spillover*),
- społeczny i instytucjonalny wymiar korzyści aglomeracji, związany z faktem, że uczestnictwo w klastrze ułatwia zagranicznym przedsiębiorcom, nieznającym miejscowych warunków, wejście na nowy dla nich rynek.

Trzy powyższe źródła atrakcyjności klastrów w kontekście korzyści aglomeracji wpływają na zainteresowanie zagranicznych inwestorów lokalizacją działalności w klastrze oraz nawiązują do dualnego charakteru struktur klastrowych, z jednej strony powstających jako wynik oddolnej inicjatywy lokalnych przedsiębiorstw (*bottom-up approach*), a z drugiej wpisujących się w plany rozwojowe lokalnych lub krajowych władz publicznych.

Rozwój struktur klastrowych może stanowić szansę na zwiększenie przewag lokalizacyjnych w kontekście przyciągania do Polski bezpośrednich inwestycji zagranicznych. We współczesnej gospodarce istnieje silna

[6] A. Zorska, *Korporacje transnarodowe: przemiany, oddziaływania, wyzwania*, Warszawa 2007, s. 187–189.

[7] M. Goetz, *Atrakcyjność klastra dla lokalizacji bezpośrednich inwestycji zagranicznych*, Poznań 2009, s. 69.

konkurencja w dziedzinie relatywnie pracochłonnych inwestycji, nie tylko ze strony takich państw jak Chiny lub Indie, ale nawet Bułgarii, Rumunii i Ukrainy. Proces wyczerpywania się wielu tradycyjnych czynników sprzyjających napływowi do Polski bezpośrednich inwestycji zagranicznych, np. taniej siły roboczej, skłania do poszukiwania alternatywnych źródeł przewagi konkurencyjnej. Trendy rozwojowe państw wysokorozwiniętych wskazują, że trwały rozwój gospodarczy w długoterminowej perspektywie może zapewnić budowanie przewagi konkurencyjnej opartej na wiedzy i innowacjach. W związku z tym Polska powinna przyciągać bezpośrednie inwestycje zagraniczne w branżach charakteryzujących się dużą innowacyjnością i wysokim stopniem zaangażowanej wiedzy. W literaturze panuje pogląd, że firmy międzynarodowe poszukują często lokalizacji, w których występuje silna reprezentacja instytucji badawczo-rozwojowych, w celu uzyskania korzyści związanych z efektami rozprzestrzeniania wiedzy (*spillovers*). Klastry mogą być więc efektywnym kanałem internacjonalizacji technologii, ponieważ w ramach ich struktur łatwiej o dyfuzję innowacji i przekazywanie niezbędnych umiejętności.[8]

5. Internacjonalizacja inicjatyw klastrowych

Istotnym trendem w rozwoju inicjatyw klastrowych, nabierającym obecnie coraz większego znaczenia, jest dynamicznie postępująca ich internacjonalizacja. Wraz z procesami globalizacji gospodarki światowej i integracji gospodarczej oraz związanymi z tym lepszymi warunkami przepływu zasobów ponad granicami i zwiększoną specjalizacją łańcucha wartości[9], łatwiejsze stało się międzynarodowe sieciowanie partnerów. Otwarcie nowych rynków wymaga, aby inicjatywy klastrowe były bardziej otwarte również na partnerów zagranicznych i współpracę w skali międzynarodowej. Do działań, dzięki którym klastry mogą otwierać się na ekspansję międzynarodową, należą:[10]

[8] B. Carlsson, *Internationalization of innovation systems: a survey of the literature*, „Research Policy" vol. 35/2006, s. 56–67.

[9] Model łańcucha wartości, opracowany przez Michaela Portera, umożliwia analizę całego zbioru relacji między systemem zasobów przedsiębiorstwa a poziomem osiągania przez nie przewagi konkurencyjnej. W uproszczony sposób przedstawia on następujące po sobie etapy działania firmy układające się w sekwencje: od fazy pozyskiwania surowców, materiałów i technologii przez przetwarzanie ich w wyroby finalne aż po dostarczenie odbiorcy.

[10] G. Meier zu Köcker, C.M. Buhl, *Internationalization of Networks. Barriers and Enablers Study: Empirical analysis of selected European networks,* Berlin 2007; Project INTERREG IIIC, CLOE – Cluster linked over Europe, *Cluster Management Guide – Guidelines for the Development and Management of Cluster Initiatives*, Karlsruhe 2006.

– udział w międzynarodowych wydarzeniach (np. targach),
– uczestnictwo w międzynarodowych projektach,
– prowadzenie współpracy między różnymi klastrami z kilku krajów,
– współpraca w ramach projektów unijnych,
– wspólna organizacja prac badawczo-rozwojowych lub transakcje dotyczące patentów, *know-how* itp.,
– wizyty studyjne i udział w programach mających na celu wymianę personelu oraz organizowanie szkoleń zawodowych,
– inwestycje zagraniczne i tworzenie łańcuchów kooperacyjnych (podwykonawstwa).

Internacjonalizacja działalności przedsiębiorstwa funkcjonującego w otwierającym się na współpracę zagraniczną klastrze różni się od internacjonalizacji jego działalności w ujęciu tradycyjnym. Podejście konwencjonalne jest podejściem indywidualistycznym, w którym nacisk kładzie się na zmienne odnoszące się do poziomu firmy dokonującej umiędzynarodowienia działalności. W przypadku internacjonalizacji działalności przedsiębiorstw jako wyniku działań klastra, co można określić mianem podejścia sieciowego (*network approach*), dana firma jest elementem szerszego systemu wzajemnie wpływających na siebie podmiotów. Cechą charakterystyczną tego procesu jest kooperacja, która odbywa się przez tworzenie różnorodnych więzi: technologicznych, naukowych, społecznych, planistycznych, prawnych, finansowych, handlowych itd. Rozwój interakcji jest procesem dynamicznym, a budowane więzi podlegają ciągłym przeobrażeniom – współpraca między niektórymi podmiotami jest czasem zrywana, a na to miejsce pojawiają się nowi partnerzy. Internacjonalizację działalności gospodarczej w oparciu o klastry cechuje jednak większy niż w przypadku indywidualnej ekspansji gospodarczej firmy stopień stabilności. Podejście sieciowe charakteryzuje się bowiem komplementarnością, co oznacza, że działania wielu przedsiębiorstw utrzymujących więzi wzajemnie się uzupełniają. Funkcjonowanie w sieci jest procesem kumulatywnym, a poszczególne relacje biznesowe są ustanawiane, rozwijane i zrywane.[11]

Internacjonalizacja działalności klastra to w praktyce ustanawianie i rozwijanie przez jego członków relacji z podmiotami należącymi do zagranicznego klastra współpracującego. Dokonuje się tego na trzy sposoby:

1) przez budowanie pozycji w odniesieniu do nowych przedsiębiorstw zagranicznych (*international extension*),
2) przez umacnianie pozycji i rozwój relacji z tymi podmiotami, z którymi dana jednostka miała wcześniejszy kontakt (*penetration*),

[11] M. Gorynia, B. Jankowska, *Klastry a międzynarodowa konkurencyjność i internacjonalizacja przedsiębiorstwa*, Warszawa 2008, s. 91–92.

3) przez zwiększanie współpracy między aktorami w różnych sieciach narodowych (*international integration*).[12]

6. Klastry w polityce Unii Europejskiej

W związku z ogromnym znaczeniem klastrów dla innowacyjności i konkurencyjności przedsiębiorstw coraz popularniejsza staje się koncepcja polityki rozwoju opartej na klastrach (*cluster-based development policy*). Proces ten znajduje odzwierciedlenie w Unii Europejskiej, w której polityka klastrowa staje się istotną częścią polityki innowacyjnej, regionalnej i przemysłowej. Wiąże się to z głoszoną przez wielu ekonomistów i w coraz większym stopniu przyjmowaną przez Komisję Europejską zasadą koncentracji publicznych środków pomocowych w najbardziej konkurencyjnych lokalizacjach gospodarczych, charakteryzujących się dużym potencjałem rozwoju i mogących przynieść sukces działającym w nich firmom. Efektywność polityki gospodarczej opartej na klastrach wynika m.in. z tego, że owa polityka jest budowana zgodnie z tzw. podejściem oddolnym (*bottom-up approach*), według którego działania władz publicznych nie powinny zastępować mechanizmów rynkowych. Mogą je jedynie wspierać i korygować w tym zakresie, w którym występują niedoskonałości rynku (*market failures*), a odpowiednie programy pomocowe są w stanie efektywnie je naprawiać.

Polityka rozwoju klastrów nabiera także istotnego znaczenia w Polsce, również w kontekście realizacji założeń modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego.[13] W modelu tym przyjmuje się założenie dla polskiej polityki gospodarczej, że z jednej strony należy wspierać bieguny wzrostu w gospodarce (prowadzące do procesów polaryzacyjnych), a z drugiej – tworzyć warunki dyfuzji przeciwdziałającej negatywnym skutkom polaryzacji. Trzeba zwrócić uwagę, że konsekwencją modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego jest silne sprzyjanie rozwojowi regionalnych biegunów wzrostu (których rolę mogą pełnić np. klastry przemysłowe), a następnie dążenie do zapewnienia rozprzestrzeniania się impulsów rozwojowych na całą gospodarkę. W tym kontekście klastry mogą być efektywnym narzędziem przyspieszającym proces

[12] J. Johnson, L.G. Mattsson, *Internationalization of industrial systems – a network approach* w: *The internationalization of the firm*, eds. P.J. Buckley, P. Ghauri, London 1993, s. 94.

[13] Model zaprezentowany w dokumencie: *Raport Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, dokument Zespołu Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów pod kierownictwem M. Boniego, 17.06.2009.

konwergencji dochodów w Polsce do średnich notowanych w Unii Europejskiej.

Koncepcja klastrów staje się istotnym elementem polityki gospodarczej Unii Europejskiej i wpisuje się w priorytety strategii „Europa 2020", obejmujące:

- rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach,
- rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej,
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.[14]

W szczególny sposób temat klastrów został włączony w jeden z siedmiu projektów przewodnich, wyodrębnionych we wspomnianej strategii, nazwany „Polityka przemysłowa w erze globalizacji". W jego ramach Komisja Europejska podejmuje się m.in. poprawy otoczenia biznesu, przede wszystkim w odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorstw, w tym przez ograniczenie kosztów prowadzenia działalności gospodarczej w Europie, wspieranie klastrów i ułatwienie dostępu do finansowania.[15]

Działania Komisji Europejskiej w zakresie polityki klastrowej koncentrują się na kilku aspektach. Przeprowadza ona analizy mające na celu identyfikację klastrów lub ich zalążków oraz porównawcze (*benchmarking*) zidentyfikowanych klastrów, a także monitoring polityk wspierania klastrów prowadzonych przez poszczególne państwa członkowskie i regiony. Komisja Europejska wypracowuje zalecenia dotyczące właściwego kształtowania działań władz publicznych w zakresie wspierania klasteringu, tworzy korzystne ramy regulacyjne oraz działa na rzecz popularyzacji koncepcji klastrów i wymiany wiedzy. Duże znaczenie mają także bardziej bezpośrednie działania, takie jak uruchamianie coraz liczniejszych inicjatyw i programów wspierania klastrów, z coraz częściej pojawiającym się akcentem na ich umiędzynarodowianie (np. wymóg współpracy z partnerami z różnych krajów Unii Europejskiej w programach wspierania rozwoju klastrów w ramach 6. Programu Ramowego Badań, Rozwoju Technologicznego i Wdrożeń).

---

[14] *Communication from the Commission· EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, COM (2010) 2020 final, Brussels, 3.03.2010, s. 5.

[15] Ibidem, s. 19.

Tematyka klastrów była poruszana w wielu dokumentach unijnych. Jednym z nich jest komunikat Komisji Europejskiej pt. „Polityka przemysłowa w rozszerzonej Europie"[16] z 2002 r., który wskazuje znaczenie struktur klastrowych, w szczególności tworzonych przez małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP), dla wzmacniania konkurencyjności i innowacyjności gospodarki i uznaje budowanie innowacyjnych klastrów za jeden z priorytetów nowej polityki przemysłowej. W komunikacie Komisji Europejskiej z 2003 r.: „Niektóre zagadnienia kluczowe dla konkurencyjności Europy – w kierunku podejścia zintegrowanego",[17] wskazuje się wzrost liczby oraz poprawę efektywności europejskich klastrów jako jeden z celów realizacji koncepcji Europejskiego Obszaru Badań i Innowacji. W dokumencie tym zaproponowano stworzenie wspólnotowego projektu identyfikacji najlepszych praktyk w zakresie rozwoju klastrów oraz wypracowanie karty jakości dla klastrów (*quality charter for clusters*). W 2004 r. Komisja opublikowała dokument programowy pt. „Sprzyjanie zmianom strukturalnym: polityka przemysłowa w rozszerzonej Europie",[18] w którym wyznacza polityce innowacyjnej kluczową rolę w przezwyciężaniu dezindustrializacji Europy, a w klastrach upatruje potencjału do podnoszenia poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarek poszczególnych regionów Unii Europejskiej w ramach wspólnotowej polityki strukturalnej. Jednym z sześciu działań zaproponowanego w dokumencie programu „Innovation for Europe's Competitiveness" jest stymulowanie efektywnego rozpowszechniania wiedzy i technologii wśród przedsiębiorstw. Powinno być ono realizowane przez państwa członkowskie oraz władze lokalne przez wspieranie inicjatyw klastrowych.[19] Z kolei w dokumencie konsultacyjnym Komisji Europejskiej pt. „Innovate for a Competitive Europe" przedstawiono nowy plan działań na rzecz innowacyjności. W działaniu 3.2. „Sprzyjanie identyfikacji, transferowi i absorpcji technologii w działalności biznesowej" („Fostering the identification, transfer and absorption of technologies by

[16] *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Industrial policy in an enlarged Europe*, COM (2002) 714 final, Brussels, 11.12.2002.

[17] *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Some key issues in Europe's competitiveness – Towards an integrated approach*, COM (2003) 704 final, Brussels, 21.11.2003.

[18] *Communication from the Commission, Fostering structural change: an industrial policy for an enlarged Europe*, COM (2004) 274 final, Brussels, 20.4.2004.

[19] Między innymi wspomaganie przedsiębiorstw odpryskowych wywodzących się z uniwersytetów, wspieranie interakcji między przedsiębiorstwami a instytutami badawczymi, promowanie rozwoju inkubatorów przedsiębiorczości.

businesses") proponuje się promowanie ponadgranicznej wymiany doświadczeń związanych z rozwojem klastrów przez internacjonalizację, współpracę międzyregionalną oraz międzysektorową. W działaniu 4.2. „Zwiększanie wpływu Funduszy Strukturalnych na innowacje" („Increasing the impact on innovation of the Structural Funds") Komisja zaleca, żeby Fundusze Strukturalne wspomagały internacjonalizację klastrów regionalnych, które są efektywnym narzędziem stymulowania innowacji. Duże znaczenie dla kształtowania europejskiej polityki innowacyjnej miał komunikat Komisji Europejskiej z 2006 r. „Wykorzystanie wiedzy w praktyce: szeroko zakrojona strategia innowacyjna dla UE".[20] Wskazano w nim, że klastry przyczyniają się do zwiększania współpracy między przedsiębiorstwami i instytucjami naukowymi, umożliwiając tym samym szybsze wprowadzanie wiedzy na rynek. Podnoszą produktywność firm członkowskich, przyciągają inwestorów, wspierają badania naukowe, wzmacniają bazę przemysłową i prowadzą do rozwoju konkretnych produktów i usług. W dokumencie wskazano rolę klastrów o znaczeniu ogólnoświatowym (takich jak Dolina Krzemowa w Kalifornii), przyciągających błyskotliwe umysły, które wspierają innowacje (*„world-class clusters attract brilliant minds that sustain innovation"*). W kontekście internacjonalizacji klastrów podkreślono, że pełne wykorzystanie ich potencjału wymaga osiągnięcia przez nie masy krytycznej i orientacji strategicznej w wyniku szerszej i lepszej współpracy na poziomie europejskim, ponad krajowymi granicami. W celu ułatwienia tego procesu Komisja zdeklarowała wspieranie międzynarodowej kooperacji inicjatyw klastrowych oraz pobudzanie praktycznej współpracy między władzami publicznymi i zainteresowanymi podmiotami gospodarczymi lub stowarzyszeniami.

Najważniejszym dokumentem Komisji Europejskiej dotyczącym rozwoju klastrów był komunikat z 2008 r.: „W kierunku światowej klasy klastrów w Unii Europejskiej: wdrażanie szeroko zakrojonej strategii innowacyjnej".[21] Zgodnie z jego treścią, realizowane i planowane działania na szczeblu wspólnotowym mają na celu tworzenie optymalnych warunków rozwoju dla klastrów, co będzie miało przełożenie na konkurencyjność i innowacyjność europejskiej gospodarki. Wspieranie rozwoju inicjatyw kla-

[20] *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Putting knowledge into practice: A broad-based innovation strategy for the EU*, COM (2006) 502 final, Brussels, 13.09.2006.

[21] *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, *Towards world-class clusters in the European Union*: *implementing the broad-based innovation strategy*, COM (2008) 652 final, Brussels, 17.10.2008.

strowych w Europie ma prowadzić do zwiększenia liczby klastrów na światowym poziomie, podniesienia ich potencjału innowacyjnego oraz udoskonalenia międzynarodowej współpracy w dziedzinie klasteringu. Główne decyzje dotyczące polityki rozwoju klastrów leżą w gestii poszczególnych państw członkowskich, jednak Komisja Europejska chce promować wspólne inicjatywy i działania dla poprawy funkcjonowania inicjatyw klastrowych, a także ich internacjonalizację. Komunikat przedstawia ramowe warunki polityki wsparcia klastrów w Unii Europejskiej w celu zapewnienia komplementarności i synergii między działaniami na rzecz budowy klastrów na światowym poziomie, podejmowanymi na szczeblach lokalnych, regionalnych, narodowych i wspólnotowym.

W szczególny sposób podkreślono w komunikacie oddolne podejście (*bottom-up approach*) do budowania struktur klastrowych, według którego dominującymi podmiotami w klastrze są lokalne przedsiębiorstwa, w największym stopniu znające realia rynku i najbardziej zintegrowane z gospodarką regionu. Działania państwa powinny pełnić jedynie rolę pomocniczą i koncentrować się na tworzeniu infrastruktury instytucjonalnej w otoczeniu klastra. W komunikacie zaproponowano także stworzenie systemu ewaluacji inicjatyw klastrowych przez ustanowienie „Europejskiej marki dla doskonałych organizacji rozwoju klastrów" („European cluster label for excellent cluster organizations"), bazującej na EFQM Excellence Model. Ma to na celu równoważenie polityki wspierania klastrów w Europie, tzn. stworzenie mechanizmu ewaluacji inicjatyw klastrowych, umożliwiającego kierowanie pomocy ze źródeł publicznych przede wszystkim do najlepszych klastrów, które mają szansę skutecznie konkurować w warunkach gospodarki globalnej i odnieść sukces w dłuższej perspektywie czasu. Będzie to służyło koncentracji instrumentów wsparcia na najbardziej konkurencyjnych ośrodkach, co przyczyni się do racjonalizacji i zapewnienia większej efektywności wydatków publicznych. Istnieje jednak niebezpieczeństwo, że system ten ograniczy możliwości wspierania mniej rozwiniętych inicjatyw klastrowych, dominujących w krajach, w których klastering znajduje się na początkowym etapie rozwoju (z takim stanem mamy do czynienia w Polsce). Ze względu na wagę klastrów dla innowacyjności i konkurencyjności gospodarki Komisja Europejska wezwała rządy poszczególnych państw członkowskich do zintegrowania działań w ramach polityki klastrowej z Krajowym Programem Reform oraz corocznego składania raportów z osiągnięć w tej dziedzinie. Inną ciekawą inicjatywą jest przygotowywanie i udoskonalanie map klastrów dla państw członkowskich Unii Europejskiej, we współpracy z Europejskim Obserwatorium Klastrów (European Cluster Observatory*)*. Europejskie Obserwatorium Klastrów jest inicjatywą zarządzaną przez Centrum Strategii i Konkurencyjności (The

Center for Strategy and Competitiveness – CSC) funkcjonującą w Stockholm School of Economics w ramach projektu Europe Innova. Baza danych zawierająca kompendium wiedzy w zakresie tak istotnym dla wzrostu innowacyjności poszczególnych państw stanowi dobre źródło porównywalnych informacji na temat polityki klastrowej i potencjału poszczególnych klastrów w Unii Europejskiej.

Ocenia się, że działania na rzecz transgranicznej współpracy klastrów oraz rozwoju klastrów transnarodowych stwarzają możliwości zwiększenia konkurencyjności przemysłu europejskiego, co ilustruje przykład unijnego przemysłu samochodowego. Z uwagi na rozwój technologii komunikacyjno-informacyjnych (ICT), ułatwiających komunikację i przemieszczanie się, w kontekście gospodarki światowej procesy kooperacji mogą obejmować megaregiony, takie jak region Morza Śródziemnego, region Morza Bałtyckiego, Europę Środkową lub nawet obszar całej Unii Europejskiej.

7. Programy Unii Europejskiej na rzecz internacjonalizacji inicjatyw klastrowych

7.1. Projekt CLOE (Clusters Linked over Europe – Klastry Powiązane w Europie)

Unia Europejska podejmuje wiele inicjatyw na rzecz transgranicznej współpracy klastrów. Przykładem jest uruchomiony w ramach programu INTERREG III projekt CLOE (Clusters Linked over Europe – Klastry Powiązane w Europie), zainicjowany przez Karlsruhe, które we współpracy z kilkoma z regionami europejskimi[22] podjęło próbę zbudowania Europejskiej Sieci Doskonalenia Doświadczenia, Zarządzania, Łączenia oraz Promowania Klastrów (European Network of Excellence for Cluster Management, Matching and Promotion). Projekt ma na celu ustanowienie ściślejszych powiązań między wysokorozwiniętymi sektorami w poszczególnych regionach, wsparcie dla relacji klastrowych oraz zapewnienie podmiotom mogącym pełnić funkcję koordynatorów inicjatyw klastrowych zapoznania się z technikami powstawania klastrów.

[22] Na początku w projekcie CLOE uczestniczyło siedem regionów Europy: Karlsruhe (Niemcy), Lyon (Francja), Värmland (Szwecja), Górna Austria (Austria), Tartu (Estonia), Timisoara (Rumunia) i Kaliningrad (Rosja). W 2005 r. nowym członkiem grupy został partner z Nottingham (W. Brytania), a w 2007 r. kolejnych siedem regionów ze środkowej i wschodniej Europy: Banska Bystrica (Słowacja), Ostrava (Czechy), Wschodni Pannon (Węgry), Sofia (Bułgaria), Wilno (Litwa), Kranj oraz Maribor (Słowenia).

Projekt CLOE jest otwarty dla nowych uczestników, którzy mogą wziąć udział w wybranych działaniach sieciowych. Szczególnie istotne znaczenie ma dla dwóch grup odbiorców:

1) menedżerów klastrów, władz regionalnych oraz polityków, ponieważ:
- rozwija „Europejski standard zarządzania klastrem" oraz dostarcza przykładów skutecznego zarządzania klastrem i integracji różnych partnerów sieci,
- dostarcza *know-how* związane z zarządzaniem klastrem regionom w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej,

2) zrzeszonych w klastrach przedsiębiorców, ponieważ organizacje partnerskie uczestniczące w działaniach CLOE mogą im pomóc w następujący sposób:
- zapewnić przedsiębiorcom działającym w tej samej branży, ale w innych regionach, skorzystanie z usprawnionej współpracy i wymiany opinii związanych ze specyfiką branży,
- ułatwić wyszukiwanie nowych partnerów biznesowych oraz dróg rozwoju w innych regionach Europy przez sieć CLOE oraz dzięki organizowanym w jej ramach szkoleniom, seminariom, konferencjom itp.,
- organizować współpracę z innymi przedsiębiorstwami działającymi w Europie w tej samej branży,
- udostępniać informacje o potencjalnych partnerach z innych branż oraz najlepszych metodach organizowania pracy sieciowej, zgromadzone w bazie danych przedsiębiorstw CLOE,
- promować przedsiębiorstwo na poziomie międzynarodowym w wyniku prac nad wspólną strategią marketingu międzynarodowego wszystkich klastrów należących do CLOE.

CLOE ma szczególne znaczenie dla należących do klastrów przedsiębiorstw dążących do internacjonalizacji swojej działalności, ponieważ:
- stanowi efektywny kanał przepływu informacji o możliwościach biznesowych i inwestycyjnych w należących do projektu regionach,
- ułatwia znalezienie potencjalnych partnerów biznesowych w dynamicznie rozwijających się branżach w Europie,
- posiada szeroką bazę informacji, *know-how* oraz kontaktów z najbardziej rozwiniętymi klastrami w Europie, funkcjonującymi w przemyśle tworzyw sztucznych, motoryzacyjnym, drzewnym, spożywczym, nanotechnologiach, ICT, biotechnologiach, tekstyliach, energetyce, ochronie zdrowia i produkcji opakowań.

Dzięki uczestnictwu w projekcie CLOE, regiony mogą także promować się jako atrakcyjne lokalizacje handlowe i inwestycyjne dla działających w konkretnych sektorach przemysłowych partnerów pochodzących zarówno z Europy, jak i spoza niej, na przykład z USA lub Azji.

7.2. Europejski Alians Klastrów

Ciekawym przykładem działań na rzecz internacjonalizacji inicjatyw klastrowych jest Europejski Alians Klastrów, funkcjonujący w ramach inicjatywy Pro Inno Europe. Ma na celu zintegrowanie działań regionalnych, wymianę doświadczeń, usuwanie barier stojących na drodze do ściślejszej współpracy między klastrami oraz wspieranie rozwoju wspólnych działań europejskich regionów. Główne zadania Europejskiego Aliansu Klastrów to:

- rozwój otwartej platformy do dyskusji dotyczących międzynarodowej współpracy w zakresie wspierania klastrów w Europie,
- ułatwienie wymiany doświadczeń oraz dzielenia się wiedzą strategiczną dotyczącą dalszego rozwoju klastrów w Europie,
- wzmocnienie politycznych zobowiązań mających służyć internacjonalizacji klastrów oraz ułatwienie międzynarodowej współpracy między sieciami klastrów.

Europejski Alians Klastrów grupuje cztery międzynarodowe programy łączące klastry:

1. BSR InnoNet (Sieć Innowacji Regionu Morza Bałtyckiego – Baltic Sea Region Innovation Network), którego aktywnym uczestnikiem jest Polska, reprezentowana przez Ministerstwo Gospodarki. W ramach programu analizowany jest potencjał konkurencyjny regionu Morza Bałtyckiego oraz identyfikowane potencjalne obszary współpracy, a także wyszukiwane najlepsze praktyki w zakresie stymulowania rozwoju klastrów;
2. INNET, koordynowany przez francuską agencję OSEO (Le soutien à l'innovation et la croissance des PME), mający na celu budowę transeuropejskiej współpracy instytucji krajowych i agencji regionalnych, zajmujących się wspieraniem innowacji na szczeblu lokalnym. Jego zadaniem jest wypracowanie wspólnego programu wspierania klastrów, wymiana doświadczeń i dobrych praktyk, upowszechnienie wiedzy i tworzenia instrumentów, które stymulowałyby rozwój struktur klastrowych na poziomie krajowym i regionalnym;
3. CEE-ClusterNetwork, którego koordynatorem jest austriackie stowarzyszenie TMG (OÖ. Technologie- und Marketinggesellschaft m.b.H.), ma wspierać współpracę transregionalną w dziedzinie tworzenia i rozwoju klastrów w Europie Centralnej i Wschodniej;
4. CLUNET, koordynowany przez agencję North West Development z Wielkiej Brytanii, powstał w celu wymiany doświadczeń i wdrażania projektów pilotażowych związanych z polityką innowacyjną wspierającą rozwój klastrów. W wyniku współpracy z Montreal Metropolitan Community CLUNET korzysta z kanadyjskich doświad-

czeń w zakresie polityki klastrowej i stwarza możliwości w zakresie internacjonalizacji działalności gospodarczej.

7.2.1. Programy pilotażowe dotyczące systemów innowacyjnych i klastrów w ramach BSR InnoNet

W szerokim rozumieniu rozwój klasteringu może być wspierany zarówno na poziomie regionalnym i krajowym, jak i ponadnarodowym. W kontekście internacjonalizacji polskich klastrów na uwagę zasługują cztery programy pilotażowe dotyczące systemów innowacyjnych i klastrów (Pilot Programmes on Innovation Systems and Clusters – PIC), realizowane w latach 2008–2009 w ramach BSR InnoNet (Baltic Sea Region Innovation Network – Sieć Innowacji Regionu Morza Bałtyckiego). Obejmowały one następujące sektory: ICT, drzewno-meblarski, bioenergetyczny oraz żywnościowy, a podejmowane działania były silnie inspirowane przez szwedzką Agencję ds. Systemów Innowacyjnych Vinnova. Uczestnictwo Ministerstwa Gospodarki w pracach grupy zadaniowej BSR InnoNet zajmującej się tymi programami sprawiło, że Polska była jednym z krajów regionu Morza Bałtyckiego najliczniej reprezentowanych w projektach pilotażowych PIC, co pokazuje tabela 1.

Z budżetu projektu PIC finansowane były działania mające na celu doprowadzenie do nawiązania współpracy komercyjnej między podmiotami gospodarczymi lub naukowymi działającymi w ramach klastrów zlokalizowanych w poszczególnych krajach regionu Morza Bałtyckiego. Programy PIC były rozwijane zgodnie z następującymi założeniami:

- wszystkie państwa regionu Morza Bałtyckiego mogą odnosić korzyści ze współpracy w ramach struktur klastrowych, związane np. z wymianą wiedzy, transferem technologii, mobilnością kapitału ludzkiego, wymianą najlepszych praktyk,
- współpraca transnarodowa może być oparta na istniejących modelach narodowych, istnieje jednak wspólnota interesów (*common perception of interests*) partnerów i tożsamości krajów (*common identity*) regionu Morza Bałtyckiego, który ma większą możliwość rozwiązywania problemów (*higher problem-solving capacity*) niż władze krajowe lub organy poszerzonej Unii Europejskiej (twierdzenie to jest także założeniem Strategii UE dla Regionu Morza Bałtyckiego,[23] która ma szansę stać się prekursorem strategii makro-

[23] *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Union Strategy for the Baltic Sea Region*, COM (2009) 248 final, Brussels, 10.06.2009.

Tabela 1. Projekty pilotażowe dotyczące międzynarodowej współpracy klastrów w ramach BSR InnoNet

	Projekt 1.	Projekt 2.	Projekt 3.	Projekt 4.
Sektor	Biotechnologia z aspektami ochrony środowiska	Sektor żywnościowy	Sektor ICT	Przemysł drzewno-meblarski
Zorientowanie	Wyłaniające się klastry w dziedzinach wiedzo-chłonnych	Klastry w tradycyjnych sektorach	Klastry typu łańcuch wartości (*value-chain clusters*)	Nowe możliwości biznesowe dla tradycyjnych sektorów
Uczestnik z Polski	Bałtycki Klaster Ekoenergetyczny (Baltic Eco-Energy Cluster)	Grupa przedsiębiorstw reprezentowanych przez naukowców ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego	Klaster ICT Pomorze Zachodnie (ICT West Pomeranian Cluster)	Wielkopolski Klaster Meblarski (Wielko-polska Furniture Cluster)
Inne uczestniczące kraje	Szwecja Finlandia Norwegia Islandia	Szwecja Finlandia Norwegia Islandia	Szwecja Finlandia Norwegia Łotwa Dania	Finlandia Łotwa Litwa Szwecja

Źródło: opracowanie własne.

regionalnych w Europie i wpisuje się w debatę na temat przyszłości Polityki Spójności Unii Europejskiej),

– współpraca między klastrami z różnych krajów powinna być oparta na modelu biznesowym i nastawiona na osiąganie przez nie konkretnych wartości rynkowych (zysku, rynków zbytu, dostawców technologii itp.).

Realizacja projektów pilotażowych dostarczyła unikalnej wiedzy o międzynarodowej współpracy klastrów oraz pozwoliła na wyciągnięcie wielu wniosków w celu kształtowania przyszłych działań w tym zakresie. Oto najważniejsze z nich:

1) Transgraniczna współpraca klastrów przynosi wartość dodaną, dzięki zwiększeniu poziomu wiedzy zaangażowanych osób, nowym kontaktom oraz podejmowaniu współpracy handlowej przez podmioty będące uczestnikami inicjatyw.
2) Rozwój międzynarodowej współpracy klastrów wymaga czasu. Potrzebny jest na zbudowanie zaufania między poszczególnymi partnerami.

3) Należy dołożyć wszelkich starań, by usprawnić komunikację między klastrami zaangażowanymi we współpracę międzynarodową.
4) Nie ma jednej, sprawdzonej metody umożliwiającej rozwój międzynarodowej współpracy między klastrami. W każdym przypadku trzeba wykazać elastyczność i dostosować działania do istniejących warunków i oczekiwań poszczególnych stron.
5) Dużą rolę odgrywa zrozumienie i respektowanie różnic kulturowych, językowych i mentalnościowych między partnerami z różnych państw. Ma to szczególne znaczenie dla współpracy klastrów funkcjonujących w krajach o różnym poziomie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki, a z taką sytuacją mamy do czynienia w przypadku kooperacji pomiotów polskich ze skandynawskimi.
6) Współpraca powinna być nawiązywana z myślą o długim okresie, ale od początku należy poszukiwać możliwości osiągania wspólnych celów i korzyści także w krótkim okresie (*quick-wins*). Ma to służyć wzmocnieniu wzajemnego zaangażowania w kooperację.
7) We współpracę należy włączyć władze publiczne na szczeblu centralnym i regionalnym, zgodnie z koncepcją potrójnej helisy (*triple-helix concept*).
8) Współpracę międzynarodową należy rozwijać w reakcji na potrzeby rynku, czyli istniejący popyt, a głównym motywem nie powinna być realizacja inicjatyw publicznych.[24]

7.2.2. Perspektywy dalszej współpracy między klastrami w regionie Morza Bałtyckiego

Doświadczenia z programu PIC zostaną wykorzystane w realizacji projektów w obszarze innowacji, klastrów i sieci MSP w ramach przyjętej w 2009 r. Strategii Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego. Współpraca między klastrami bałtyckimi, zwłaszcza zlokalizowanymi w państwach skandynawskich i nowych krajach członkowskich UE, ma znaczny potencjał w zakresie budowania globalnej konkurencyjności. Umożliwia połączenie atutów państw wysokorozwiniętych (np. wysokich nakładów na badania i rozwój oraz wyższego poziomu zaawansowania technologicznego i organizacyjnego) oraz krajów Europy Środkowej i Wschodniej (niższych kosztów pracy, w tym zatrudnienia wysoko wykwalifikowanych pracowników). Szczególnie interesującymi obszarami rozwoju

[24] B. Hausman, K.N. Skalman, A. Zingmark, *Creating transnational cluster cooperation across the BSR region – methods and lessons learned* w: *Transnational cooperation for prosperity in the Baltic Sea Region*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2009.

kooperacji i klastrów ponadnarodowych są nowoczesne sektory wiedzochłonne:

- biotechnologiczny – przykładem jest sieć ScanBalt, stanowiąca wspólną platformę do badań, nauki i innowacji w dziedzinie biotechnologii i technologii z nią związanych. ScanBalt reprezentuje wiele regionalnych powiązań między uczelniami, przemysłem, szpitalami, instytucjami publicznymi itd. w obrębie nauk przyrodniczych w Norwegii, Szwecji, Finlandii, Estonii, na Litwie i Łotwie, w Danii, Polsce, Islandii, północnej części Niemiec oraz w obwodzie kaliningradzkim. Głównym celem projektu jest zbudowanie sieci wiedzy dotyczącej własności intelektualnej, ukierunkowanej na wzrost konkurencyjności przemysłu biotechnologicznego uczestniczących państw;
- biotechnologiczny, z akcentem na technologie medyczne – przykładem bałtycki klaster wysokich technologii Medicon Valley, którego centrum jest położone w duńsko-szwedzkim regionie Öresund. Medicon Valley to obszar działalności uczelni, firm farmaceutycznych, biotechnologicznych oraz przemysłu medycznego, z których wiele dysponuje własnymi działami badań i rozwoju. Łącząc potencjał i silne strony szwedzkiej i duńskiej nauki, badań i przemysłu opartego na innowacjach, Öresund zapewnił sobie znaczącą pozycję na globalnym rynku jako jeden z najważniejszych klastrów biotechnologicznych świata. Należy podkreślić, że do elementów inicjujących jego powstanie, obok ogólnego wsparcia przez władze regionu, należała budowa powiązania infrastrukturalnego w postaci mostu przez cieśninę Sund (Öresund Strait), łączącego region Zelandii w Danii z regionem Skania w Szwecji;
- sektor morski – przykładem jest projekt Międzyregionalny Klaster Morski (Interregional Maritime Cluster – InterMareC), mający na celu identyfikację możliwości rozwojowych gospodarki morskiej i poszerzenie międzynarodowych kontaktów i relacji handlowych.

7.2.3. Program wsparcia międzynarodowej współpracy klastra w zakresie badań, rozwoju lub innowacji (Innovation Express – IE)

Ciekawym przykładem funkcjonującego w Polsce programu wspierającego internacjonalizację klastrów jest uruchomiony przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości w ramach programu INNET „Program wsparcia międzynarodowej współpracy klastra w zakresie badań, rozwoju lub innowacji" (Innovation Express – IE). Wspiera on klastry podejmujące międzynarodową współpracą z klastrami w innych państwach Unii Euro-

pejskiej. Kryteriami przyznania pomocy są: opracowanie przez klaster strategii współpracy międzynarodowej oraz zaangażowanie we współdziałanie z co najmniej jednym partnerem (klastrem) zagranicznym. PARP prowadziła ciągły nabór wniosków o udzielenie wsparcia do wyczerpania środków przeznaczonych na ten cel. Ich ocena i wybór odbywał się w dwóch etapach:

- etap I – ocena na poziomie europejskim dokonywana przez partnerów konsorcjum INNET drogą elektroniczną,
- etap II – ocena na poziomie krajowym dokonywana przez komisję oceniającą, powołaną przez prezesa PARP.

W 2009 r. na realizację programu wydano ok. 2,85 mln zł, a beneficjentami były następujące klastry: Wielkopolski Klaster Motoryzacyjny, Medycyna Polska Południowy Wschód, Alternatywny.klaster.info, Mazowiecki Klaster Innowacyjnych Technologii Fotonicznych Optoklaster, Wielkopolski Klaster Zaawansowanych Technik Automatyzacji Elprotech, Opolski Klaster Turystyczny oraz Klaster Budownictwa Energooszczędnego Termomax.

8. Uwagi końcowe

Wraz z postępem globalizacji utrzymanie międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorstw staje się coraz trudniejszym wyzwaniem, wymagającym gruntownej modyfikacji strategii biznesowych, a także działań władz publicznych. W ostatnich latach skuteczną i efektywną strategią staje się rozwój klastrów, tj. wyspecjalizowanych skupisk i sieci przedsiębiorstw oraz instytucji otoczenia biznesu, stwarzających szanse na wykształcenie trwałych przewag konkurencyjnych. Proces globalizacji oznacza, że klastry powinny się charakteryzować nie tylko silnymi więziami lokalnymi, ale także dynamicznymi powiązaniami z podobnymi inicjatywami zagranicznymi, w celu uzyskiwania korzyści z dostępu do nowatorskich technologii, wiedzy, rynków oraz zdobywania nowych doświadczeń. Znajduje to odzwierciedlenie w polityce gospodarczej Unii Europejskiej, która uruchamia różnorodne inicjatywy na rzecz internacjonalizacji klastrów. Globalizacja i integracja gospodarcza, a jednocześnie rozwój technologii komunikacyjno-informacyjnych (ICT), sprawiają, że charakterystyczny dla zagadnienia klasteringu czynnik bliskości geograficznej może być odnoszony także do współpracy transgranicznej w ramach megaregionów europejskich, takich jak region Morza Bałtyckiego.

Nasilające się w gospodarce światowej zjawisko internacjonalizacji klastrów świadczy o wejściu klasteringu w kolejną fazę ewolucji. Po sieciowa-

niu lokalnym, zachodzącym między podmiotami na terenie jednego regionu, przyszedł czas na tworzenie powiązań kooperacyjnych o charakterze ponadregionalnym i ponadnarodowym oraz budowanie transgranicznych sieci klastrów. Klastry odgrywają istotną rolę w nowoczesnych procesach innowacyjnych, w których akcentuje się znaczenie interakcji i współpracy między poszczególnymi podmiotami narodowych systemów innowacji. Internacjonalizacja inicjatyw klastrowych może przynieść różnorodne korzyści związane z intensywniejszym transferem technologii, przepływem wiedzy i dyfuzją innowacji, w szczególności w obliczu procesów technoglobalizmu, czyli globalizacji działalności innowacyjnej.

Z przeprowadzonej w artykule analizy można wyciągnąć następujące wnioski:

- uczestnictwo w klastrze, który wchodzi w interakcje z klastrami zagranicznymi, jest często bodźcem dla przedsiębiorstwa, w szczególności należącego do sektora MSP, do internacjonalizacji działalności gospodarczej, co przyczynia się do nabywania nowej wiedzy i technologii, zwiększania eksportu, zyskiwania szerszych możliwości uczenia się i udziału w międzynarodowych projektach;
- rozwój struktur klastrowych jest efektywnym czynnikiem zwiększającym atrakcyjność lokalizacyjną poszczególnych regionów dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych, co oddziałuje pozytywnie na poziom umiędzynarodowiania gospodarki. Ma to duże znaczenie dla Polski rywalizującej o kapitał zewnętrzny z innymi państwami, takimi jak Chiny i Indie, a także z nowo przyjętymi do Unii Europejskiej Bułgarią i Rumunią;
- klastry stają się ważnym elementem polityki innowacyjnej, podejmowanej na szczeblu regionalnym, centralnym i wspólnotowym. Szczególnie widoczna jest ewolucja polityki klastrowej Unii Europejskiej, polegająca na przeniesieniu akcentu ze wspierania lokalnego rozwoju struktur klastrowych na pobudzanie transgranicznej współpracy klastrów. Służą temu różnorodne programy i inicjatywy, np. Europejski Alians Klastrów (European Cluster Alliance), projekt CLOE (Clusters Linked over Europe – Klastry Powiązane w Europie);
- uczestnictwo Polski w unijnych programach na rzecz tworzenia międzynarodowych powiązań między klastrami może być skutecznym środkiem internacjonalizacji gospodarki i stymulowania transferu wiedzy oraz nowoczesnych technologii. Dotychczasowe doświadczenia w tym zakresie potwierdzają potencjał polskich podmiotów w zakresie nawiązywania relacji biznesowych z partnerami zagranicznymi oraz możliwość uzyskiwania z tego tytułu różnorodnych korzyści ekonomicznych.

Abstract

European initiatives for increasing innovativeness and competitiveness of the economy through internationalization of clusters

The article focuses on the concept of clusters as innovative industrial structures and their role in the European Union economic policy. Firstly, it considers different economic benefits from clustering for enterprises as well as for regional and national economy. Secondly, it focuses on modern processes of internationalization of clusters, proving that after regional networking among local units it is time to generate interregional cooperation links and trans-border networks of clusters. Thirdly, it presents the place of the concept of clusters in the EU policy, as shown in different documents, such as the Strategy "Europe 2020". Particular attention is paid to European programmes and actions aiming at stimulation of transnational cooperation of cluster initiatives which may influence innovativeness and competitiveness of the economy by enhancing technology transfer, diffusion of innovation and greater human capital development and mobility. Cluster structures correspond to an observable fact of fragmentation of knowledge and capital that make efficient innovative economic activity dependent not only on the internal resources of the organisation, but primarily on the combination of knowledge and skills of different actors, institutions, industries and fields of science, also above national borders (technoglobalism). Therefore, the concept of cluster falls in line with modern generation of models of innovation process and innovation policy, emphasising the role of cooperation among enterprises and between enterprises and scientific bodies. Hence, they may play an important role in generating and accelerating innovation processes and act as growth poles for regional, national and European economy.